

Cần thay đổi thái độ đối với dân chủ

Hồ Sĩ Quý^(*)

Lời BBT: *Tham luận này đã được trình bày tại Hội thảo khoa học “Phát huy dân chủ trong thời kỳ Internet, đấu tranh phòng chống tham nhũng, giám sát và phản biện xã hội” do Ủy ban Trung ương Mặt trận Tổ quốc Việt Nam, Viện Hàn lâm KHXH Việt Nam, Viện Hàn lâm KH&CN Việt Nam và Thanh tra Chính phủ phối hợp tổ chức tại Hà Nội ngày 26/10/2015 nhằm góp ý vào dự thảo các văn kiện Đại hội XII của Đảng. Tham luận đã được Ban Tổ chức Hội thảo đánh giá tích cực và đã thu hút được sự quan tâm của dư luận trong và ngoài Hội thảo (Xem: <http://daidoanket.vn>, <http://vov.vn>, <http://mattran.danang.gov.vn> ngày 26/10/2015; <http://thanhtra.gov.vn> ngày 27/10/2015.*

Theo tác giả tham luận:

Cái đáng quan tâm nhất ở Việt Nam trong tình hình hiện nay là thái độ đối với dân chủ. Lý thuyết về dân chủ, để quản lý xã hội, chứ không phải để tranh cãi lý luận, có thể coi là tạm đủ; những gì còn thiếu thật ra có thể tham khảo hoặc bổ sung không đến nỗi khó. Bài học kinh nghiệm cũng không thiếu vì đã được đúc rút từ hàng nghìn năm qua và đặc biệt từ vài chục năm qua từ các nước xung quanh.

Về mặt kỷ cương, tuy dân chủ có thể nhất thời làm khó cho việc cầm quyền, thậm chí trong những trường hợp đặc biệt có thể trở thành nhân tố gây xáo trộn xã hội, nhưng đó là với các chính thể yếu, khiếm khuyết, hoặc không biết sử dụng dân chủ. Biết sử dụng dân chủ, có thái độ hợp lý đối với dân chủ, thì những cực đoan, bóc đồng, mê dân, cuồng tín, quá đà... sẽ được bản thân cơ chế dân chủ kiểm soát. Và giới hạn đỏ của sự kiểm soát đó là Hiến pháp và pháp luật. Biết sử dụng dân chủ, có thái độ hợp lý đối với dân chủ thì dân chủ không phải là “cái gai trong mắt” pháp luật, Hiến pháp, pháp luật và kỷ cương... cũng không phải là hung thần hay “kẻ tử thù” của dân chủ.

Không tuyệt đối, không phải là cây đũa thần, và cũng không phải là không có rủi ro, nhưng vấn đề đúng là chỉ còn nằm ở thái độ đối với dân chủ.

Từ khóa: Dân chủ, Dự thảo Văn kiện Đại hội XII, Thủ tướng Chính phủ

^(*) GS.TS., Viện Thông tin Khoa học xã hội; Email: hosiquy.thongtin@gmail.com

I. Tham khảo đánh giá từ bên ngoài

1. Dân chủ ở Việt Nam trong con mắt của các nhà quan sát, các tổ chức chính trị - xã hội quốc tế, các học giả... bên ngoài có rất ít những đánh giá tích cực. Tuy vậy những chuyển biến tích cực của thực trạng dân chủ ở Việt Nam không phải là không hề được phản ánh. Nếu cần trọng và cầu thị phân tích, những đánh giá từ bên ngoài có thể gợi ra nhiều bài học và chỉ dẫn bổ ích cho các nhà quản lý, cho việc thực hành dân chủ ở Việt Nam. Sau đây là một trong số các thí dụ.

Theo đánh giá của Báo cáo chỉ số dân chủ toàn cầu (Democracy Index) do The Economist & Intelligence Unit, có trụ sở tại Vương quốc Anh, nghiên cứu và công bố định kỳ, xu hướng dân chủ ở Việt Nam từ năm 2006 đến nay liên tục có tiến bộ. Trong toàn cầu, những nước như thế không nhiều. Sự thật này nói lên nhiều điều. Dĩ nhiên, tiến bộ về dân chủ ở Việt Nam khác và khó có thể so

sánh với tiến bộ ở các nước có nền dân chủ cao (Trong 167 nước được đánh giá, 24 nước được coi là có nền dân chủ ở trình độ đầy đủ - Full democracies).

2. Chỉ số dân chủ của Việt Nam và một số nước năm 2014 (theo Báo cáo chỉ số dân chủ toàn cầu do The Economist & Intelligence Unit công bố năm 2015): Việt Nam đồng hạng với Cameroon, đứng trước Nga 2 bậc, trước Trung Quốc 14 bậc, trước Lào 27 bậc; đứng sau Singapore 55 bậc, sau Thailand 37 bậc, sau Campuchia 27 bậc (Xem Bảng 2).

II. Dân chủ trong dự thảo văn kiện Đại hội XII

Trong Dự thảo Báo cáo chính trị của Ban chấp hành Trung ương khóa XI tại Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XII của Đảng, trên cơ sở ghi nhận những kết quả tích cực nhiều mặt về thực trạng dân chủ ở Việt Nam, Dự thảo đã dành hẳn một chương (Chương XIII) để trình bày những tư tưởng định hướng về “Phát huy dân chủ xã hội chủ nghĩa, bảo đảm thực hiện quyền làm chủ của nhân dân” trong

Bảng 1: Chỉ số dân chủ một số quốc gia 2006-2014

	2014	2013	2012	2011	2010	2008	2006
Mỹ ■	8.11	8.11	8.11	8.11	8.18	8.22	8.22
Nhật Bản ■	8.08	8.08	8.08	8.08	8.08	8.25	8.15
Hàn Quốc ↑	8.06	8.06	8.13	8.06	8.11	8.01	7.88
Đài Loan ■	7.65	7.57	7.57	7.46	7.52	7.82	7.82
Philippines ◆	6.77	6.41	6.30	6.12	6.12	6.12	6.48
Singapore ■	6.03	5.92	5.88	5.89	5.89	5.89	5.89
Thailand ↓	5.39	6.25	6.55	6.55	6.55	6.81	5.67
Campuchia ■	4.78	4.60	4.96	4.87	4.87	4.87	4.77
Việt Nam ↑↑	3.41	3.29	2.89	2.96	2.94	2.53	2.75
Nga ↓	3.39	3.59	3.74	3.92	4.26	4.48	5.02
Trung Quốc ■	3.00	3.00	3.00	3.14	3.14	3.04	2.97
Myanmar ↑↑	3.05	2.76	2.35	1.77	1.77	1.77	1.77
Lào ◆	2.21	2.21	2.32	2.10	2.10	2.10	2.10
Triều Tiên ■	1.08	1.08	1.08	1.08	1.08	0.86	1.03

Nguồn: The Economist & Intelligence Unit (2015), *Democracy Index 2014. Democracy and its discontents*, http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Democracy0115. Những thông tin chi tiết hơn về Chỉ số dân chủ các năm, phương pháp đo, các chỉ số thành phần... xem tạp chí *Thông tin KHXH* số 10 (370) năm 2013.

thời gian tới (Ban chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam, 2015).

1. Về những yếu kém của cơ chế dân chủ hiện thời, Dự thảo nhận định: Dân chủ xã hội chủ nghĩa và sức mạnh đại đoàn kết toàn dân tộc chưa được phát huy đầy đủ; kỷ cương, phép nước chưa nghiêm... Nhận thức về dân chủ trong một bộ phận cán bộ, đảng viên và nhân dân còn hạn chế. Tình trạng tách rời,

thậm chí đối lập giữa dân chủ và kỷ cương pháp luật trong xây dựng và thực hiện dân chủ còn tồn tại ở nhiều nơi. Quyền làm chủ của nhân dân ở nhiều nơi, nhiều lĩnh vực còn bị vi phạm. Có lúc, có nơi, việc thực hiện dân chủ còn hạn chế hoặc mang tính hình thức; có tình trạng lợi dụng dân chủ gây chia rẽ, làm mất đoàn kết nội bộ, gây rối, ảnh hưởng đến an ninh quốc gia, trật tự, an

Bảng 2: Chỉ số dân chủ 2014

Chỉ số dân chủ 2014	Xếp hạng (167 nước)	Điểm số chung (0/10)	Bầu cử và Đa nguyên (0/10)	Chính phủ thực hiện chức năng (0/10)	Tham gia chính trị (0/10)	Văn hóa chính trị (0/10)	Tự do dân sự (0/10)
Na Uy	1	9.93	10.00	9.64	10.00	10.00	10.00
Thụy Điển	2	9.73	9.58	9.64	9.44	10.00	10.00
Iceland	3	9.58	10.00	9.29	8.89	10.00	9.71
Canada	7	9.08	9.58	9.29	7.78	8.75	10.00
Australia	9	9.01	9.58	8.93	7.78	8.75	10.00
Đức	13	8.64	9.58	8.57	7.78	8.13	9.12
Anh	16	8.31	9.58	7.14	6.67	8.75	9.41
Mỹ	19	8.11	9.17	7.50	7.22	8.13	8.53
Nhật Bản	20	8.08	9.17	8.21	6.11	7.50	9.41
Hàn Quốc	21	8.06	9.17	7.86	7.22	7.50	8.53
Pháp	23	8.04	9.58	7.14	7.78	6.88	8.82
Séc	25	7.94	9.58	7.14	6.67	6.88	9.41
Ấn Độ	27	7.92	9.58	7.14	7.22	6.25	9.41
Italia	29	7.85	9.58	6.43	7.22	7.50	8.53
Nam Phi	30	7.82	8.33	8.21	7.78	6.25	8.53
Đài Loan	35	7.65	9.58	7.50	6.11	5.63	9.41
Singapore	75	6.03	4.33	7.50	5.00	6.25	7.06
Ucraina	92	5.42	5.83	3.93	5.56	5.00	6.76
Thailand	93	5.39	5.33	4.29	5.56	5.00	6.76
Campuchia	103	4.78	4.42	6.43	3.33	5.63	4.12
Belarus	125	3.69	1.75	3.93	3.89	6.25	2.65
Cuba	127	3.52	1.75	4.64	3.89	4.38	2.94
Việt Nam =	130	3.41	0.00	3.93	3.89	6.88	2.35
Cameroon =	130	3.41	0.75	3.57	3.89	5.00	3.82
Nga	132	3.39	3.08	2.86	5.00	2.50	3.35
Myanmar	141	3.05	1.92	2.86	2.78	5.63	2.06
Trung Quốc	144	3.00	0.00	4.64	3.89	5.00	1.47
Lào	157	2.21	0.00	3.21	1.67	5.00	1.18
Triều Tiên	167	1.08	0.00	2.50	1.67	1.25	0.00

Nguồn: The Economist & Intelligence Unit (2015), *Democracy Index 2014*.

toàn xã hội. Đây là nhận định trực diện về những yếu kém không thể để tiếp tục tồn tại nếu muốn Việt Nam thực hiện được khát vọng phát triển.

Nguyên nhân của những yếu kém này cũng được chỉ rõ: Hệ thống pháp luật, cơ chế, quy chế, tổ chức và các điều kiện để thực thi dân chủ, quyền làm chủ của nhân dân còn thiếu và chưa đồng bộ. Không ít cấp ủy đảng, cơ quan nhà nước, cán bộ, đảng viên chưa là tấm gương về phát huy dân chủ trong xã hội.

2. Dự thảo chỉ ra phương hướng để phát huy dân chủ và bảo đảm thực hiện quyền làm chủ của nhân dân là: Tiếp tục phát huy dân chủ xã hội chủ nghĩa, bảo đảm tất cả quyền lực nhà nước thuộc về nhân dân. Mọi đường lối, chủ trương của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước đều xuất phát từ nguyện vọng, quyền và lợi ích chính đáng của nhân dân, được nhân dân tham gia ý kiến. Dân chủ phải được thực hiện đầy đủ, nghiêm túc trên tất cả các lĩnh vực của đời sống xã hội.

Về những nhiệm vụ cụ thể, Dự thảo Báo cáo chỉ ra: Thực hiện quyền con người, quyền và nghĩa vụ cơ bản của công dân, theo tinh thần của Hiến pháp năm 2013. Bảo đảm phát huy dân chủ trong Đảng là hạt nhân để phát huy đầy đủ dân chủ trong xã hội. Tổ chức thực hiện tốt Quy chế giám sát và phản biện xã hội của Mặt trận Tổ quốc và các tổ chức chính trị - xã hội. Phát huy dân chủ phải đi liền với tăng cường pháp chế, đề cao trách nhiệm công dân, giữ vững kỷ luật, kỷ cương và đề cao đạo đức xã hội. Phê phán những biểu hiện dân chủ cực đoan, dân chủ hình thức.

Chúng tôi nghĩ rằng những tư tưởng định hướng, những phương hướng phát

huy dân chủ xã hội, những nhiệm vụ cụ thể mà các cơ quan có trách nhiệm cần phải thực hiện... được nêu trong Dự thảo như vậy là đủ. Thực hiện được những chỉ dẫn này, dân chủ sẽ thực sự đóng vai trò là phương thức hữu hiệu quản lý và điều tiết sự phát triển, đó cũng là phương thức chiến lược vĩ mô để bảo vệ Tổ quốc và phát triển đất nước. Vấn đề là làm thế nào để những tư tưởng đó thực sự đi vào đời sống.

III. Những tư tưởng lớn về dân chủ theo tinh thần của Thủ tướng Chính phủ

Theo dõi những chỉ đạo chiến lược về việc thực thi dân chủ xã hội, chúng tôi nhận thấy, chỉ trong vòng một năm, từ năm 2014 đến đầu năm 2015, Thủ tướng Chính phủ ít nhất đã bốn lần chính thức đề cập mạnh mẽ đến tinh thần dân chủ vì sự phát triển của đất nước: Trong *Thông điệp Xuân 2014*, trong *Diễn đàn Thủ tướng với Doanh nghiệp* ngày 28/4/2014, trong *Trả lời phỏng vấn tại Viện Koerber* (Berlin) ngày 15/10/2014 và trong *Hội nghị Liên tịch giữa Chính phủ và Mặt trận Tổ quốc Việt Nam* ngày 12/2/2015. Chúng tôi cho rằng không ngẫu nhiên, trong bốn bề rất nhiều sự kiện căng thẳng và khá nghiêm trọng đã xảy ra trong năm 2014, bốn lần liên tiếp đăng đàn của Thủ tướng về dân chủ thể hiện mức độ “nóng” và cấp bách của vấn đề. Hơn nữa, những phát biểu của Thủ tướng chỉ một lần duy nhất trong *Thông điệp Xuân 2014* là chuẩn bị sẵn trên giấy, còn các lần khác là trực tiếp ứng khẩu và đối thoại với đối tác. Chúng tôi nghĩ đó là biểu hiện của sự suy tư, trăn trở sâu sắc.

1. Ngày đầu tiên của năm 2014, Thủ tướng Chính phủ Nguyễn Tấn Dũng đã đọc *Thông điệp Xuân 2014*. Thông điệp

nêu những vấn đề lớn của đất nước và cách thức giải quyết những vấn đề đó. Trong đó, những tư tưởng lớn về dân chủ được nêu rất rõ và nhấn mạnh: “Dân chủ là xu thế khách quan trong tiến trình phát triển của xã hội loài người... Dân chủ sẽ phát huy khả năng sáng tạo của mỗi người, góp phần xóa bỏ mặc cảm, tăng cường gắn kết xã hội và khối Đại đoàn kết toàn dân tộc”. Dân chủ và Nhà nước pháp quyền là cặp “song sinh” trong một thể chế chính trị hiện đại... Nhà nước pháp quyền phải thượng tôn pháp luật. Pháp luật phải bảo đảm được công lý và lẽ phải. Mọi hạn chế quyền tự do của công dân phải được xem xét cẩn trọng và chủ yếu nhằm bảo vệ Tổ quốc, bảo đảm an ninh quốc gia, trật tự an toàn xã hội và những giá trị văn hóa, lịch sử, đạo đức tốt đẹp của dân tộc” (Báo điện tử Chính phủ nước CHXHCN Việt Nam, 2014).

Những tư tưởng này được đông đảo cán bộ và nhân dân trong nước, kiều bào nước ngoài và bạn bè quốc tế, kể cả những người gần đây thường có tiếng nói trái chiều, đón nhận với tâm trạng tích cực, đánh giá cao, đặt nhiều hy vọng. Tuy vậy điều đáng lưu ý là, báo giấy, báo chí chính thống hầu như không bàn luận gì. Trong khi đó báo mạng, các website từ bên ngoài như BBC, RFA, VOA và một vài website của sứ quán các nước tại Hà Nội lại bình luận khá sôi nổi. Thái độ của “mạng xã hội” thì không giấu nổi tiếng khen, nhưng chủ yếu lại là khen mà hoài nghi, được thỏa mãn về tinh thần nhưng lo lắng những tư tưởng đó “chỉ nói cho hay” hoặc mỹ dân. Không cần phải phân tích sâu cũng có thể hiểu được thái độ và tâm trạng này. Từ khi kinh tế suy thoái, dư luận trái chiều bùng phát, đời

sống xã hội gặp nhiều khó khăn, Trung Quốc chèn ép mạnh hơn về kinh tế và chủ quyền, Nghị quyết Trung ương 4 được thực hiện, một số vụ tham nhũng bị phanh phui, vài vụ án lớn được đưa ra pháp đình... nhưng việc kết án chưa có tính răn đe triệt để, do vậy lòng tin của dân vào lãnh đạo, vào Nhà nước, vào Đảng có nhiều giảm sút, tiếng nói của lãnh đạo được nghe có phần thận trọng hơn, theo hướng nghiêng về phía hoài nghi hơn là tin tưởng. Điều này không thể nói là xấu, vì nó phản ánh trình độ dân chủ của đất nước. Thậm chí còn là cần thiết cho sự phát triển, thể hiện sự trưởng thành hơn của đời sống tinh thần xã hội.

2. Ngày 28/4/2014, tại Hội nghị Thủ tướng Chính phủ với doanh nghiệp (mà về sau thường được gọi là *Diễn đàn Thủ tướng với Doanh nghiệp*), với sự có mặt của nhiều bộ, ngành, lãnh đạo các tỉnh thành, 52 hiệp hội và 282 doanh nghiệp trong nước, 5 hiệp hội và 46 doanh nghiệp có vốn đầu tư nước ngoài, 20 doanh nghiệp nhà nước, sau khi nghe các báo cáo quan trọng về tình hình sản xuất, kinh doanh, đặc biệt là những lời than thở, phê phán của các doanh nghiệp, Thủ tướng đã thể hiện rõ sự thấu hiểu: “Tôi thực sự xin lỗi. Là người đứng đầu Chính phủ, tôi xin lỗi nhân dân. Chúng tôi nghiêm túc nhìn nhận, dù đã có một bước tiến dài nhưng thủ tục hành chính vẫn còn cản trở, gây khó khăn cho cộng đồng doanh nghiệp. Đây là trách nhiệm của Chính phủ” (Theo Linh Thư, 2014). Khi kết luận Hội nghị, về các vấn đề quản lý vĩ mô đối với khu vực này, Thủ tướng nhấn mạnh: “Tập trung hoàn thiện thể chế kinh tế thị trường; bảo đảm quyền tự do kinh doanh, quyền dân chủ trong kinh tế, doanh nghiệp được kinh

doanh tất cả các lĩnh vực mà pháp luật không cấm; thực hiện bình đẳng, công khai, minh bạch trong kinh doanh”. Kết luận này sau đó đã được công bố chính thức trong Thông báo 196/TB-VPCP ngày 12/5/2014 của Chính phủ và gây tiếng vang đáng kể trong cộng đồng các doanh nghiệp trong và ngoài nước (Văn phòng Chính phủ, 2014).

Cũng cần phải lưu ý rằng, khi Thủ tướng công bố tư tưởng nhà nước kiến tạo phát triển trong *Thông điệp Xuân 2014*, không ít ý kiến đã tỏ rõ sự hoài nghi và thực ra đến nay, nền kinh tế đi theo hướng này cũng chưa đạt được bao nhiêu kết quả. Nhưng bằng các hoạt động cụ thể trong suốt năm 2014, Chính phủ và các bộ, ngành đã tổ chức hàng chục cuộc đối thoại thẳng thắn với các doanh nghiệp, các nhà đầu tư trong và ngoài nước, sẵn sàng nhận những ý kiến góp ý, cả những phê phán gay gắt về những điểm chưa hợp lý, những khuyết tật của hệ thống để điều chỉnh. Trong năm 2014, bên cạnh việc tiếp nhận có phản hồi thông tin từ báo cáo của các cơ quan chức năng, hiệp hội; từ các cơ quan báo chí, truyền thông; từ các cuộc trao đổi với các doanh nghiệp, các tập đoàn lớn trên thế giới tại Việt Nam và nhân các chuyến công du nước ngoài, Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng đã thể hiện rõ sự lắng nghe và quyết tâm xử lý những vấn đề bức xúc trong sản xuất kinh doanh với liên tiếp 3 cuộc đối thoại lớn - *Diễn đàn Thủ tướng với Doanh nghiệp* tháng 4/2014, *Diễn đàn Doanh nghiệp Việt Nam (VBF)* tháng 6/2014 và *Diễn đàn VBF* tháng 12/2014. Trong tinh thần làm việc như vậy, có thể thấy tư tưởng “Nhà nước không làm thay dân mà chỉ xây dựng khuôn khổ thể chế”, “Nhà nước tạo điều kiện để người dân

phát huy sáng tạo”, “Nhà nước có trách nhiệm tạo môi trường kinh doanh”... - là những tư tưởng mà Chính phủ thực sự muốn thực hiện, chứ không phải chỉ nói suông một cách lý thuyết.

Dẫu những tư tưởng đó mới đi vào thực tế đời sống một cách rất hạn chế, nhưng chúng tôi vẫn muốn nói rằng, đó chính là sự cố gắng đầu tiên của Chính phủ Việt Nam thực thi quan điểm mới về chức năng của nhà nước - “Nhà nước kiến tạo phát triển”. Mà, với nhà nước theo mô hình này thì trách nhiệm tất nhiên của nó phải là “đảm bảo quyền dân chủ trong hoạt động kinh tế”.

3. Từ ngày 12 đến 19/10/2014, Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng đã có chuyến thăm và làm việc với Liên minh châu Âu (EU), một số nước châu Âu, Tòa thánh Vatican và dự Hội nghị Diễn đàn hợp tác Á - Âu (ASEM) 10 tại Italia. Nhiều vấn đề quan trọng về kinh tế, ngoại giao, chủ quyền, hợp tác đa phương và song phương... đã được bàn thảo, ký kết và thực hiện theo nghị trình. Báo chí quốc tế có một loạt bài đánh giá cao những kết quả đã đạt được. Xuyên suốt những kết quả cụ thể đó, lập trường của Việt Nam về dân chủ, tự do, nhân quyền... được EU và phương Tây quan tâm, đã được Thủ tướng thể hiện trực tiếp với tinh thần thẳng thắn trong cuộc phỏng vấn tại Viện Koerber, Berlin ngày 15/10/2014.

Thủ tướng nói rõ và khẳng định: “Chúng tôi tin rằng nhân quyền, tự do, dân chủ là xu hướng không thể đảo ngược và là đòi hỏi khách quan của xã hội loài người. Việt Nam không phải ngoại lệ, không đứng ngoài xu thế này. Vì vậy, Hiến pháp, pháp luật và chính sách của chúng tôi đều nêu rõ dân chủ và nhân quyền vừa là mục tiêu, vừa là

động lực cho sự tăng trưởng và phát triển của Việt Nam. Hôm nay, Việt Nam đang tiến hành những bước đi mạnh mẽ để hoàn thiện nhà nước pháp quyền, thể chế kinh tế thị trường để bảo vệ và tăng cường hơn nữa các quyền tự do dân chủ của người dân trên mọi lĩnh vực chính trị, kinh tế, xã hội, văn hóa... Nhưng đương nhiên, ở bất cứ đâu thì dân chủ cũng phải tuân thủ pháp luật, quyền tự do dân chủ của một cá nhân không được xâm phạm quyền tự do dân chủ của người khác. Pháp luật Việt Nam quy định và đảm bảo điều này” (Xem: Chung Hoàng, H. Phúc, 2014).

4. Đầu năm 2015, ngày 12/2 tại Hội nghị Liên tịch giữa Chính phủ và Ủy ban Trung ương Mặt trận Tổ quốc Việt Nam, một lần nữa Thủ tướng lại nhấn mạnh việc “phát huy quyền dân chủ của người dân”. Trong đó nêu rõ yêu cầu người dân “phản biện chính sách và pháp luật”, “tham gia xây dựng Đảng, xây dựng chính quyền, cơ quan lãnh đạo quản lý”, “phát huy dân chủ ở cơ sở”. Điều đáng chú ý trong phát biểu của Thủ tướng đầu năm 2015 này là tư tưởng về phản biện xã hội.

Nguyên văn lời Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng trong Hội nghị: “Theo tôi có hai việc lớn. Một là đóng góp phản biện vào chính sách pháp luật, những cái mà nó không phù hợp, hoặc đưa ra những sáng kiến. Chính sách đem lại lợi ích cho người dân thì chính người dân phải góp ý kiến. Thứ hai là quyền dân chủ là tham gia vào xây dựng Đảng, xây dựng hệ thống chính quyền, cơ quan lãnh đạo quản lý. Phát huy dân chủ ở cơ sở, những nội dung đó chúng ta cũng đã làm, bây giờ trong dịp Đại hội từ cơ sở lên thì càng phải tốt cái này. Xây dựng Đảng, xây dựng chính quyền, lựa chọn

những người ưu tú, những người tốt không tham nhũng, không tiêu cực để tham gia lãnh đạo” (Xem: Thành Chung, Tiến Cường, 2015).

Vấn đề là ở chỗ, việc thực hiện quyền dân chủ ở đâu cũng không thể thiếu vắng phản biện. Trong một vài năm gần đây, vấn đề phản biện xã hội đôi khi đã trở thành nội dung không dễ bày tỏ. Trí thức và các nhà hoạt động xã hội thường né tránh vấn đề. Chúng tôi nghĩ là Thủ tướng đã nhận ra điều này và ông chủ động đặt vấn đề với cơ quan có thẩm quyền nhất của đất nước - Ủy ban Trung ương Mặt trận Tổ quốc Việt Nam.

Ở đây, Thủ tướng chỉ rõ người phản biện không chỉ là những người được chỉ định mà còn là dân, người dân, toàn dân. “Chính sách là cái đem lại lợi ích (hoặc trong tình huống xấu có thể gây thiệt hại) cho người dân thì chính người dân phải góp ý kiến”. Đối tượng của phản biện cũng được Thủ tướng chỉ ra là “chính sách, pháp luật”. Nội dung phản biện là “những cái mà nó (chính sách và pháp luật) không phù hợp”, “hoặc đưa ra những sáng kiến” - sáng kiến mới, làm cho chính sách và pháp luật hay hơn, hợp lý hơn, hiệu quả hơn. Việc lớn thứ hai mà Thủ tướng nói rõ là “quyền dân chủ là tham gia vào xây dựng Đảng, xây dựng hệ thống chính quyền”. Theo tinh thần của Thủ tướng thì đây không phải là quyền thiểu số, mà là quyền của dân, toàn dân. “Người dân phải (được) tham gia xây dựng Đảng, xây dựng chính quyền”, “lựa chọn những người ưu tú, những người tốt không tham nhũng, không tiêu cực để tham gia lãnh đạo”. Rõ ràng, đây là những chỗ rất nóng, rất thời sự và cũng rất mới đối với Việt Nam trong phạm vi thực hiện quyền của người dân, quyền dân chủ của nhân dân.

5. Những tư tưởng nói trên được đông đảo cán bộ và nhân dân trong nước, kiều bào nước ngoài và bạn bè quốc tế đánh giá cao, đặt nhiều hy vọng, kể cả những người hay có tiếng nói trái chiều^(*). Theo chúng tôi, cả về phương diện khoa học, và cả về phương diện thực tiễn, dân chủ rõ ràng là một chủ đề rất tầm vóc, cũng là những vấn đề rất nóng của đất nước, mà chính người đứng đầu Chính phủ đã phải trăn trở. Nhưng cho tới nay vấn đề gần như chưa được tổ chức nghiên cứu và triển khai thực nghiệm, việc tuyên truyền rộng rãi trong đời sống tinh thần xã hội cũng chưa xứng với tầm vóc của nó.

Nguyên do, theo chúng tôi, có thể là vì sau mấy năm khủng hoảng kinh tế thế giới, tình hình quốc tế và khu vực phức tạp, đời sống kinh tế - xã hội gặp khá nhiều khó khăn, nên tâm lý *thận trọng thái quá* đã cản trở xu hướng nghiên cứu lành mạnh của khoa học xã hội, cản trở sự tiếp thu tinh thần đổi mới từ các nhà lãnh đạo quốc gia.

6. Xin được nhắc lại và tóm tắt những tư tưởng lớn mà Thủ tướng đã nói và viết trong hơn một năm qua như sau (Xem hộp cột bên).

IV. Để dân chủ thực sự là phương thức hữu hiệu quản lý sự phát triển

1. Thành tựu quan trọng bậc nhất của thế kỷ XX mà loài người đã đạt được, như các nhà hoạt động xã hội và các học giả quốc tế đã khẳng định, là sự phát triển của chế độ dân chủ. Nếu trong thế kỷ XIX, câu hỏi về một nước

^(*) “Bất luận vì lý do gì, thông điệp nói lên được nhiều vấn đề sống còn và rất thời sự đối với đất nước. Những vấn đề đã nói lên, điều thiết yếu nhất đã được nêu lên như một chủ đích, như một lối ra: đổi mới thể chế, phát huy quyền làm chủ của nhân dân” (Xem: Nguyễn Trung, 2014; Quốc Phương, 2014).

1. Dân chủ, nhân quyền và tự do là xu thế khách quan và cũng là xu thế không thể đảo ngược trong tiến trình phát triển của xã hội loài người. Việt Nam không phải là ngoại lệ và Việt Nam đã thừa nhận xu thế này.
2. Hiến pháp 2013, hệ thống pháp luật và chính sách của Việt Nam đã nêu những căn cứ pháp lý tối thượng để đảm bảo xu thế đó được thực hiện. Việt Nam còn coi dân chủ và nhân quyền vừa là mục tiêu, vừa là động lực của sự phát triển.
3. Dân chủ và Nhà nước pháp quyền là cặp “song sinh”. Thừa nhận nhà nước pháp quyền nghĩa là thượng tôn pháp luật. Mọi hạn chế quyền tự do của công dân phải được xem xét cân trọng và chủ yếu nhằm bảo vệ Tổ quốc.
4. Quyền dân chủ là quyền của người dân. Dân có trách nhiệm phản biện chính sách và pháp luật, kể cả xây dựng Đảng. Dân chủ sẽ phát huy khả năng sáng tạo của mỗi người, góp phần xóa bỏ mặc cảm, tăng cường gắn kết xã hội.
5. *Nhà nước kiến tạo phát triển* có trách nhiệm đảm bảo quyền dân chủ trong kinh tế. Việt Nam đang và sẽ tiếp tục các bước đi mạnh mẽ hoàn thiện nhà nước pháp quyền, tập trung hoàn thiện thể chế kinh tế thị trường; bảo đảm quyền tự do kinh doanh, quyền dân chủ trong kinh tế. Doanh nghiệp được kinh doanh tất cả các lĩnh vực mà pháp luật không cấm.
6. Dân chủ ở Việt Nam cũng như ở bất cứ đâu đều phải tuân thủ pháp luật. Tự do dân chủ của một cá nhân không được xâm phạm quyền tự do dân chủ của người khác. Điều này được pháp luật Việt Nam quy định và đảm bảo.

nào đó có đủ điều kiện, có “thích hợp” với dân chủ hay không vẫn thường được nêu ra, thì đến nay, dân chủ đã trở thành mô hình tối ưu mà bất cứ nơi nào cũng có thể áp dụng được. 24 nước có chỉ số dân chủ tốt nhất toàn cầu về đại thể cũng là 24 nước có trình độ phát triển cao, xã hội lành mạnh, pháp luật nghiêm, văn hóa hài hòa^(*). Ngày nay, dân chủ đã trở thành động lực cho sự phát triển của xã hội; trong một số văn bản quan trọng của Đảng và Nhà nước, Việt Nam đã công nhận điều này. Thành tựu này của nhân loại không thể là xa xỉ phẩm với bất cứ đâu, dù đó là Myanmar hay Việt Nam. Động lực này của sự phát triển không nên và không thể để lãng phí đối với bất cứ trình độ nào của sự phát triển, dù là hơn 1.000 USD/người/năm như Việt Nam hay hơn 10.000 USD/người/năm như Hàn Quốc, Singapore.

2. Ở Việt Nam, vấn đề là ở chỗ, cho đến nay, dân chủ chưa hề được chủ động coi là phương thức quản lý và điều tiết sự phát triển. Bài học lắng nghe tiếng nói trái chiều từ nền dân chủ làng xã truyền thống gần như đã bị quên lãng. Vũ khí dân chủ đã vô tình bị tuột khỏi tay các nhà quản lý và không tránh khỏi bị lợi dụng. Dân chủ trong không ít trường hợp luôn được hiểu, được đối xử theo định kiến gần như là thứ gì đó chỉ gây hỗn loạn, mất trật tự, có ý đồ chống đối hoặc ngầm chống đối. Ý kiến trái chiều, ý kiến ngược, ý kiến phản biện, bảo lưu... luôn bị soi xét với thái độ không mấy thiện cảm và bị loại trừ ở

mức tối đa có thể. Thói gia trưởng tiểu nông có mặt khắp nơi trong các cơ quan công quyền. Phản biện xã hội, thẩm định xã hội, ngay cả trường hợp cần thiết, cũng bị hạn chế ở mức có thể. Ổn định, đồng thuận, nhất trí, đoàn kết... luôn được xem là cao hơn, tốt đẹp hơn so với tất cả những trật tự còn chứa đựng hoài nghi, khác biệt. Vì lợi ích nhất thời và có thể vì cả thói quen trì trệ trong văn hóa Nho giáo, không ít nhà quản lý quên mất rằng, đồng thuận, ổn định, nhất trí, đoàn kết tuyệt đối, có thể làm triệt tiêu năng động xã hội.

Chúng tôi muốn nói rằng, Đảng, Nhà nước, các nhà quản lý vĩ mô cần phải nắm lấy vũ khí dân chủ; học cách sử dụng văn hóa dân chủ, dùng dân chủ như là phương thức quản lý và điều tiết xã hội. Lâu nay chúng ta cũng từng nghe và bàn luận về việc nắm lấy vũ khí dân chủ, nhưng trong một số trường hợp lại là để cản trở dân chủ, bóp nghẹt dân chủ. Những tưởng như thế là có lợi, hóa ra về lâu dài, ở tầm vĩ mô lại là có hại.

Trong lĩnh vực phản biện chính sách, thẩm định xã hội, trên thực tế, chúng ta vẫn chưa có cơ chế pháp lý để thực hiện chức năng này. Từ phía chuyên môn, những năm gần đây Mặt trận Tổ quốc Việt Nam và các hội nghề nghiệp đã cố gắng có những đóng góp trong quá trình thẩm định và phản biện một số chủ trương, chính sách, một số đề án kinh tế - xã hội và một vài quy trình quản lý. Tuy nhiên những hoạt động này chủ yếu nằm trong khuôn khổ của sự đặt hàng, mời gọi mang tính riêng rẽ, không phổ biến và cũng không nhất thiết phải được thực hiện... Điều này đã trực tiếp hạn chế cơ chế dân chủ, và do vậy không tránh khỏi gây lãng phí, tổn hại cho xã hội ở khả năng tối ưu hóa các quá trình

(*) Na Uy, Thụy Điển, Iceland, New Zealand, Đan Mạch, Thụy Sĩ, Canada, Phần Lan, Australia, Hà Lan, Luxembourg, Ireland, Đức, Áo, Malta, Anh, Uruguay, Mauritius, Mỹ, Nhật Bản, Hàn Quốc, Tây Ban Nha, Pháp, Costa Rica (Xem: *Democracy Index Report 2014*).

xã hội hay ngăn ngừa những toan tính vụ lợi của các nhóm lợi ích.

Kinh nghiệm cho thấy, khó có một chính sách xã hội nào lại có thể đạt đến tối ưu hay thật sự có hiệu quả nếu bỏ qua sự phản biện, thẩm định về mặt chuyên môn. Để xã hội Việt Nam phát triển bình thường, có nhiều việc cần phải pháp lý hóa quy trình phản biện dân chủ và công khai. Thông thường, bằng cách này hay cách khác, dân chủ cũng sẽ buộc phải có tiếng nói trong các công việc kiểu như một quyết sách hay một đề án kinh tế - xã hội. Chỉ có điều nếu không “danh chính ngôn thuận” thì tiếng nói dân chủ có thể sẽ ít trách nhiệm hơn hoặc vòng vo hơn. Kinh nghiệm này của các nước có nền dân chủ đầy đủ là rất đáng lưu ý.

Nếu không chủ động sử dụng dân chủ như một phương thức để quản lý xã hội, thì rất có thể cách đi vòng vèo, lảng tránh vấn đề sẽ làm cho các vấn đề xã hội nóng thêm, thậm chí phải trả giá để “chữa cháy” cho những vấn đề mà đáng ra là có thể tránh được.

3. Dân chủ, tự do ngày nay là cách thức hữu hiệu, tiết kiệm và duy nhất để các xã hội đạt tới tiến bộ, ngăn cản được những sai lầm, sự cố hay tai họa xã hội. Ngày nay, thiếu dân chủ là điều kiện lý tưởng cho sự thao túng của các nhóm lợi ích, sự câu kết của các thế lực xuyên quốc gia, sự cám dỗ của các loại tha hóa...

Nếu không dựa vào cơ chế dân chủ thì không một pháp luật nào, một thứ đạo đức nào hay một loại công cụ nào có thể ngăn chặn hữu hiệu sự thao túng của các nhóm lợi ích, ảnh hưởng trực tiếp đến sự nghiệp bảo vệ Tổ quốc và phát triển đất nước. Chỉ có một cách vừa nhân văn, vừa bền vững là phải thích ứng và chung

sống với tự do, dân chủ. Tất nhiên điều này không dễ nhưng không thể làm ngơ và buộc phải thực hiện. Về lâu dài, chắc chắn, đó không phải là con đường tắt tối, hay ngõ cụt, mà là cách hợp lý để đi tới tiến bộ xã hội, điều mà Thủ tướng Chính phủ gọi là xu thế khách quan.

4. Ngày nay, nếu không có dân chủ thì cũng không có phát triển. Nói chính xác hơn, nếu dân chủ méo mó, thiếu hụt, chấp vá thì phát triển cũng sẽ không đạt tới mức mong muốn và luôn chỉ dưới tiềm năng. Do vậy, không nên cho rằng, cứ để nền kinh tế - xã hội đạt tới trình độ phát triển nào đó thì xã hội sẽ “tự khắc” dân chủ, hay cứ để dân chủ tự phát sinh phát triển theo sự tiến bộ của nền kinh tế - xã hội. Với các nước đi sau, mới đạt mức thu nhập trung bình thấp, trình độ dân trí chưa cao như Việt Nam^(*), dân chủ càng là nhân tố quan trọng và có ý nghĩa đối với sự phát triển. Đây là điều rất cần thiết phải lưu ý cả Chính phủ lẫn người dân, nhất là giới trí thức và các nhà hoạt động xã hội. Ở trình độ phát triển thấp này, dân chủ, như Przeworski đã chỉ ra, có tác dụng rất rõ rệt đối với xã hội, hơn hẳn các xã hội đã ở trình độ phát triển cao hơn. Sẽ là lãng phí thậm chí gốc gác nếu không chủ động sử dụng vũ khí dân chủ để quản lý và điều hành sự vận động của đời sống xã hội.

5. Tất nhiên, dân chủ, tự do có thể nhất thời làm khó cho việc cầm quyền, quản lý, thậm chí là nhân tố làm hỗn loạn xã hội. Nhưng không thể vì thế mà chọn phương thức phi dân chủ hay độc tài để quản lý xã hội. O ép, trấn áp hay

(*) Nói trình độ dân trí ở Việt Nam chưa cao có thể vừa đúng, vừa sai. Vì nếu theo *Báo cáo Phát triển con người 2014* của UNDP thì Việt Nam có tới 93,4% số người biết đọc, biết viết; số người trong độ tuổi đi học rất cao (Xem: *Human Development Report 2014*).

đàn áp, cho dù chính đáng đến mấy cũng chỉ là phương thức nhất thời để đối xử với kẻ thù chứ không phải với những đối tượng không phải là kẻ thù. Hơn thế nữa, phép nước, kỷ cương, trật tự xã hội... nếu nhận thức đúng cũng không phải là cái hạn chế tự do, dân chủ.

Dĩ nhiên, dân chủ với tính cách là một phương thức quản lý cũng mang trong nó không ít những hạn chế, đó là điều không tránh khỏi. Tuy vậy, hầu hết những hạn chế của dân chủ đều khó tránh hay buộc phải chấp nhận của một phương thức quản lý ở trình độ tốt nhất mà ngày nay các quốc gia thuộc Liên Hợp Quốc có thể lựa chọn. Hiện nay, Việt Nam cùng với hơn 162 nước thuộc Liên Hợp Quốc đã tự nguyện ký và cam kết thực hiện *Tuyên ngôn thế giới về nhân quyền* (Universal Declaration of Human Rights, UDHR), nằm trong *Bộ Luật nhân quyền quốc tế* (International Bill of Human Rights, IBHR) bao gồm *Tuyên ngôn thế giới về nhân quyền* (Universal Declaration of Human Rights, UDHR), *Công ước quốc tế về các quyền Kinh tế, Xã hội và Văn hóa* (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR), và *Công ước quốc tế về các quyền Dân sự và Chính trị* (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR).

Không tuyệt đối, nhưng về cơ bản sự thừa nhận và cam kết thực thi đó không giản đơn để có thể trở thành công cụ lừa gạt ở tầm quốc tế. Bởi vì, trong sâu xa, các nhà lãnh đạo các quốc gia đều nhận ra tính hợp lý của các định chế quốc tế mà mình tham gia. Không hẳn chỉ là chịu sự ép buộc, trên thực tế, càng dân chủ, các xã hội càng có điều kiện để phát triển với trình độ hợp lý hơn, nhân đạo hơn và bền vững hơn.

6. Với tính cách là phương thức quản lý và điều tiết sự phát triển, dân chủ cần được đảm bảo và thực thi với những nguyên tắc chủ yếu như sau:

- Đảm bảo tất cả quyền lực nhà nước thuộc về nhân dân. Dân ủy quyền cho nhà nước và các cơ quan công quyền thực thi quyền lực của mình. *Không có thứ quyền lực nào nằm ngoài sự ủy quyền của dân*. Mọi đường lối, chủ trương của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước ta đều phải xuất phát từ nguyện vọng, quyền và lợi ích chính đáng của nhân dân.

- Có sự tham gia của người dân - tham gia trực tiếp hoặc gián tiếp, không nhất thiết là tham gia trực tiếp, nhất là những trường hợp liên quan đến bí mật, an ninh quốc gia.

- Dân chủ phải được thực hiện đầy đủ, nghiêm túc trên tất cả các lĩnh vực của đời sống xã hội. Không có vùng cấm trong thực hành dân chủ. Không có lĩnh vực nào được phép vi phạm cơ chế dân chủ, tinh thần dân chủ.

Trong khuôn khổ những nguyên tắc đó, những nội dung cơ bản cần phải thực hiện để dân chủ thực sự là phương thức quản lý và điều tiết sự phát triển, ít nhất bao gồm:

- Thực hiện quyền con người, quyền và nghĩa vụ cơ bản của công dân, theo tinh thần của Hiến pháp năm 2013. Cũng tức là thực thi cam kết *Tuyên ngôn thế giới về nhân quyền*.

- Bảo đảm phát huy dân chủ trong Đảng là hạt nhân để phát huy đầy đủ dân chủ trong xã hội.

- Tổ chức thực hiện tốt Quy chế giám sát và phản biện xã hội của Mặt trận Tổ quốc Việt Nam và các tổ chức chính trị - xã hội.

- Phát huy dân chủ phải đi liền với tăng cường pháp chế, đề cao trách nhiệm công dân, giữ vững kỷ luật, kỷ cương và đề cao đạo đức xã hội.

- Phê phán những biểu hiện dân chủ cực đoan, dân chủ hình thức.

Những nguyên tắc và những nội dung cơ bản vừa nêu chính là những tư tưởng có ý nghĩa định hướng chiến lược và những chỉ dẫn thực hiện dân chủ xã hội đã được Dự thảo Báo cáo chính trị của Ban chấp hành Trung ương khóa XI soạn thảo trình Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XII của Đảng.

Thực hiện nghiêm và có hiệu quả những nguyên tắc và những nội dung này, nền dân chủ ở Việt Nam sẽ đạt tới trình độ mới. Và cùng với điều đó, sự phát triển kinh tế - xã hội có khả năng sẽ đạt tới trình độ tối ưu hơn, chủ quyền đất nước sẽ có cơ sở để được bảo vệ một cách vững chắc hơn.

V. Kết luận

Cái đáng quan tâm nhất ở Việt Nam trong tình hình hiện nay là thái độ đối với dân chủ. Lý thuyết về dân chủ, để quản lý xã hội, chứ không phải để tranh cãi lý luận, có thể coi là tạm đủ; những gì còn thiếu thật ra có thể tham khảo hoặc bổ sung không đến nỗi khó. Bài học kinh nghiệm cũng không thiếu vì đã được đúc rút từ hàng nghìn năm qua và đặc biệt từ vài chục năm qua từ các nước xung quanh. Thực tiễn Việt Nam với vấn đề dân chủ cũng đã có những gợi ý đủ khôn ngoan của lịch sử, từ lịch sử thành bại của các vương triều xưa đến lịch sử của các chế độ cầm quyền cận hiện đại.

Có thái độ hợp lý, thức thời, sáng suốt, không cực đoan buông nắm thất thường... đối với dân chủ, tức là biết sử dụng dân chủ như một phương thức hữu

hiệu để quản lý và điều tiết, xã hội sẽ được giải phóng về mặt tiềm năng, sẽ được kích hoạt về tính năng động, sẽ được mở rộng về độ tự do, sáng tạo và cống hiến dân sự.

Biết sử dụng dân chủ, có thái độ hợp lý đối với dân chủ, về nguyên tắc, cơ chế dân chủ sẽ được hình thành và văn hóa dân chủ sẽ dần được hoàn thiện. Đến lượt nó, cơ chế dân chủ sẽ góp phần thúc đẩy xã hội phát triển và văn hóa dân chủ sẽ góp phần làm xã hội thêm lành mạnh.

Cũng về nguyên tắc, cơ chế dân chủ và văn hóa dân chủ có khả năng điều chỉnh, giám sát và khống chế các lợi ích, kiểm soát việc thực hiện các trách nhiệm, kể cả các chức năng của Chính phủ.

Về mặt kỷ cương, tuy dân chủ có thể nhất thời làm khó cho việc cầm quyền, thậm chí trong những trường hợp đặc biệt có thể trở thành nhân tố gây hỗn loạn xã hội, nhưng đó là với các chính thể yếu, khiếm khuyết, hoặc không biết sử dụng dân chủ. Biết sử dụng dân chủ, có thái độ hợp lý đối với dân chủ, thì những cực đoan, bốc đồng, mỵ dân, cuồng tín, quá đà... sẽ được bản thân cơ chế dân chủ kiểm soát. Và giới hạn đỏ của sự kiểm soát đó là Hiến pháp và pháp luật.

Biết sử dụng dân chủ, có thái độ hợp lý đối với dân chủ, thì dân chủ không phải là “cái gai trong mắt” pháp luật, Hiến pháp, pháp luật và kỷ cương... cũng không phải là hung thần hay “kẻ tử thù” của dân chủ. Cơ chế dân chủ và văn hóa dân chủ không tử tế hơn hay nhân đạo hơn so với pháp luật và văn hóa pháp luật. Chúng là khía cạnh khác, là biểu hiện khác của văn hóa pháp luật.

Không tuyệt đối, không phải là cây đũa thần, và cũng không phải là không có rủi ro, nhưng vấn đề đúng là chỉ còn nằm ở thái độ đối với dân chủ □

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Ban chấp hành Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam (2015), *Dự thảo Báo cáo chính trị của BCHTW khoá XI tại Đại hội Đại biểu toàn quốc lần thứ XII của Đảng*, http://daihoi12.dangcongsan.vn/Modules/News/NewsDetail.aspx?co_id=28340728&cn_id=400849
2. Báo điện tử Chính phủ nước CHXHCN Việt Nam (2014), *Thông điệp đầu năm của Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng*, <http://baodientu.chinhphu.vn/Tin-noibat/Thong-diep-nam-moi-cua-Thu-tuong-Nguyen-Tan-Dung/189948.vgp>
3. Thành Chung, Tiến Cường (2015), *Hội nghị liên tịch thường niên của Chính phủ và Ủy ban Mặt trận Tổ quốc Việt Nam*, <http://vov.vn/chinh-tri/hoi-nghi-lien-tich-thuong-nien-cua-chinh-phu-va-uy-ban-mttq-viet-nam-383094.vov>
4. Cổng thông tin điện tử Thanh tra Chính phủ (2015), *Phát huy dân chủ trong thời kỳ Internet và phòng, chống tham nhũng*, http://thanhtra.gov.vn/ct/news/Lists/PhongChongThamNhung/View_Detail.aspx?ItemId=457, ngày 27/10/2015.
5. Minh Hòa (2015), *Góp ý Đại hội Đảng XII: “Cần thay đổi thái độ về vấn đề Dân chủ”*, <http://vov.vn/chinh-tri/dang/gop-y-dai-hoi-dang-xii-can-thay-doi-thai-do-ve-van-de-dan-chu-444421.vov> ngày 26/10/2015.
6. Chung Hoàng, H. Phúc (2014), *Thủ tướng: Dân chủ là xu thế không thể đảo ngược*, <http://vietnamnet.vn/vn/chinh-tri/202481/thu-tuong--dan-chu-la-xu-the-khong-the-dao-nguoc.html>
7. Trung Hiếu (2015), *Phát huy dân chủ trong thời kỳ Internet*, <http://daidoanket.vn/thoi-su-chinh-tri/phat-huy-dan-chu-trong-thoi-ky-internet/72245>, ngày 26/10/2015.
8. Từ Lương (2015), *Dân chủ là con đường để đất nước phát triển*, http://mattran.danang.gov.vn/portal/page/portal/danang/mttqvn/tin_tuc_s_u_kien/mat_tran_thanh_pho?p_folder_id=20322019&p_main_news_id=82821154, ngày 26/10/2015.
9. Quốc Phương (2014), *Thủ tướng Dũng và phép toán thông điệp*, http://www.bbc.co.uk/vietnamese/vietnam/2014/01/140102_pm_nguyentan_dung_move
10. The Economic & Intelligence (2015), *Democracy Index 2014. Democracy and its discontents*, http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=Democracy0115
11. Linh Thư (2014), *“Là người đứng đầu Chính phủ, tôi xin lỗi nhân dân”*, <http://vietnamnet.vn/vn/chinh-tri/172930/la-nguoi-dung-dau-chinh-phu-toi-xin-loi-nhan-dan-.html>
12. Nguyễn Trung (2014), *Về thông điệp đầu năm 2014 của Thủ tướng Nguyễn Tấn Dũng*, http://www.viet-studies.info/NguyenTrung/NguyenTrung_VeThongDiepDau2014.htm
13. UNDP (2014), *Human Development Report 2014*.
14. Văn phòng Chính phủ (2014), *Thông báo 196/TB-VPCP ngày 12/5/2014 của Chính phủ*, <http://vpcp.chinhphu.vn/documents/z6/item165627.vgp>